



A MAGYAR TÖRTÉNELEM NAGY ALAKJAI

2. RÉSZ

I. (NAGY) LAJOS

(1342—1382)

Károly Róbert a királyi hatalmat olyan erőssé tette, hogy fia, I. (Nagy) Lajos már idegen földeken harcolhatott. Hódító hadjáratokat vezetett a szomszédos országokban és Itáliában. A 16 évesen trónra kerülő Lajos a kor igényeinek mindenben megfelelő harcias, vitéz, becsvágyó király volt. A „Nagy” melléknevet hódításai miatt kapta. Negyven évig uralkodott, ezalatt 29 hadjáratot indított, 16-ot maga vezetett.

„S a magyart, a népet, mikor nem szerettem? — Birodalmát három tengerig vettem”

— „mondhatja” vele Arany János a *Toldi estéjében*.

Hatalmát növelte, hogy Károly Róbert és Kázmér lengyel király 1339-es szerződése alapján 1370-től lengyel király is volt. Ekkor növekedett meg Diósgyőr jelentősége, mivel a vár körülbelül félúton van Krakkó és Buda között, a király kedvelt tartózkodási helye volt. Ott írta alá például a magyar—velencei háború végén 1381-ben az ún. torinói békét. Ennek alapján Velence — bár rövid ideig tartotta be — évenként 7000 aranyforintot fizetett Magyarországnak, és minden vasárnap és ünnepnap fel kellett húzni a Szent Márk téri zászlóoszlopra az Anjouk lilimos zászlaját. A király itáliai hadjáratai sok pénzt felemésztettek, kulturális hatásuk azonban igen pozitív volt.

I. (Nagy) Lajos seregében szolgált az a Toldi Miklós, akinek személyéről a magyar nép csodás történeteket mesélt, s akit Arany János páratlan szépségű trilógiája tett a magyar irodalom örök hőisévé.

I. (Nagy) Lajos uralkodása alatt a rendi szervezkedés országos méreteket öltött. A király az 1351. évi törvényekben biztosította a nemesség jogegyenlőségét. A törvény az egyházi tized mellett a termény második tized részét (a „kilencedet”) a földesúrnak ítélte meg. A kilencedfizetés kötelezettsége és az ősiség elve (a nemesi földbirtok el nem idegeníthető, csak a család kihalása után száll vissza a királyra) 1848-ig érvényben maradt.

Uralkodása a magyar művészet, a tudomány és a lovagi kultúra virágzásának kora is volt. Budán és Visegrádon a király nagy építkezéseket folytatott. A gótikus stílus főleg a városokban bontakozhatott ki teljességében.

Az ő idejében készült a Magyar—Anjou legendárium (a királyfi tankönyve), a *Képes Krónika* (1370



Nagy Lajos alakja a *Képes Krónikában*

körül), amely az Árpád-házi királyok és Károly Róbert korának fontos forrásműve.

A prágai, a bécsi és a krakkói egyetemekkel szinte egy időben Pécsen, 1367-ben I. (Nagy) Lajos alapította meg az első magyar egyetemet. Ez az a kor, amikor az egyházi műveltség mellett jelentősen megnövekedett a világi értelmiség szerepe.

Egy gyönyörű Szent György-szobor — a Kolozsvári testvérek alkotása — (az eredeti Prágában, a másolata a Halászbástya előtt látható), több iparművészeti emlék, köztük a Győrben található Szent László-herma maradt ránk I. (Nagy) Lajos korából.

„Végül az örök életre óhajtozva elhagyva e küzdelmes életet — . . . — az Isten hívására elköltözött e világból szeptember havának tizenegyedik napján . . . Eltemettetett Székesfehérvárt abban a kápolnában, melyet maga építtetett a Boldogságos Szűz templomának oldalán.”

(*Scriptores rerum Hungaricarum*. [Küküllei János <1320—1394> krónikája]).



A velencei Szent Márk tér



Kolozsvári Márton és György
Szent György-szobra, 1373
(Národní Galerie, Prága)

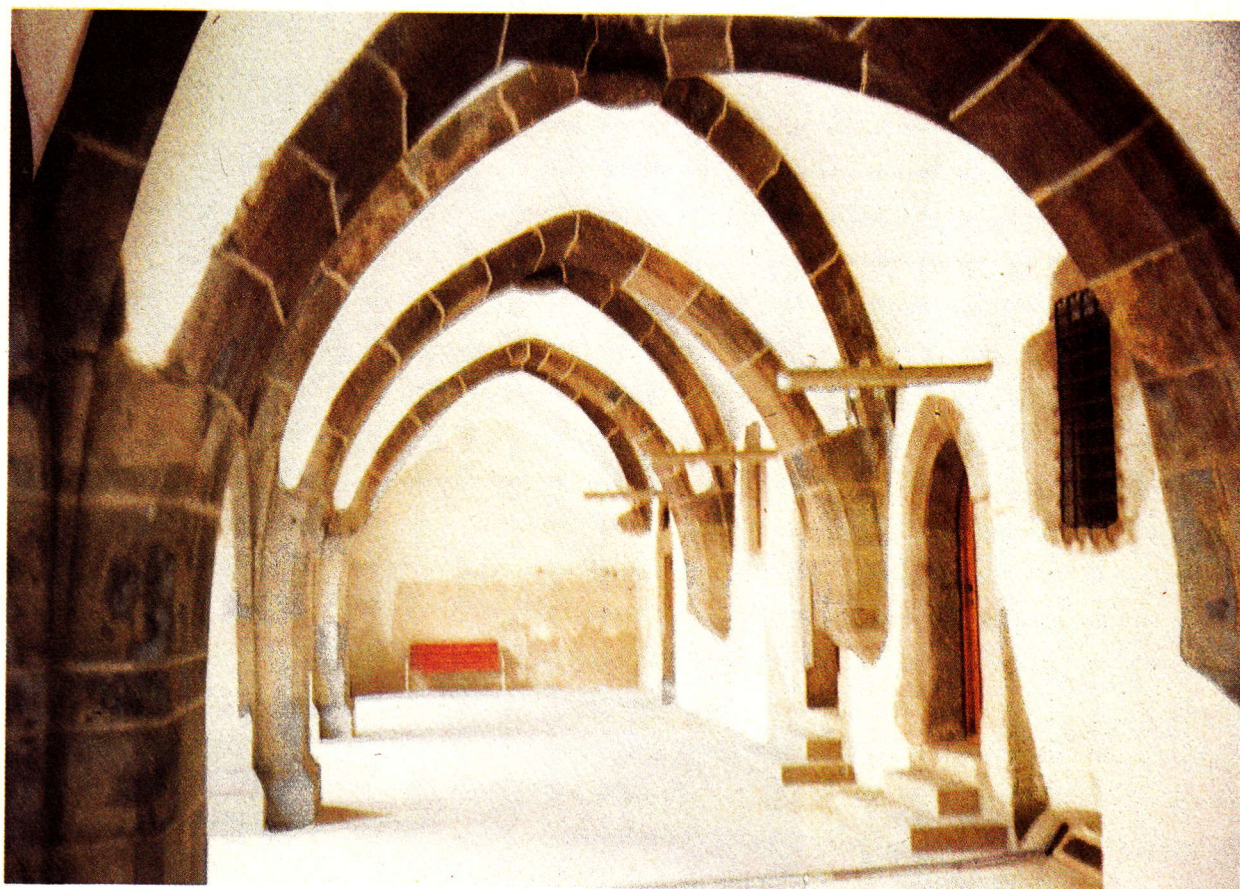


Nagy Lajos és lányai, 1350 körül
(Zadar, Szent Simon szarkofágja
a Szent Simon-templomban)



△ A diósgyőri vár

A zólyomi vár a lovagi élet egyik központja volt ▽



KÁLTI MÁRK ÉS A KÉPES KRÓNIKA

(XIV. század)

Kálti Márk kanonok a legszebb, legdíszesebb kódexünk, a *Chronica de Gestis Hungarorum*, a *Képes Krónika* a magyarok tetteiről szövegének szerzője, bár maga a kódex nem az ő keze írása. A művet régebben őrzése helyéről *Bécsi Képes Krónikának* nevezték, csak 1932-ben került Magyarországra, jelenleg az Országos Széchényi Könyvtárban található.

„Az Úr 1358-ik évében, a mi Urunk mennybenetele nyolcadában, kedden kezdtem el ezt a krónikát a magyarok régi és legújabb tetteiről, eredetükről, és növekedésükről, diadalaikról és bátorságukról; egybeszedegtettem azt többféle régi krónikákból, kiírtam onnan ami igaz, és mindenképpen megcáfoltam, ami hamisság.” (Geréb László fordítása.)

A krónikás Veszprém megyében született, kismesi családban. Életrajzi adatai szerint töretlenül haladt a papi pályán: két évig volt a királyné káplánja, tíz éven keresztül plébános volt Budán, majd a királyi kápolna őre lett. Innen a fehérvári és veszprémi kanonoki székbe került, két évig prépost volt. 1358-ban, amikor krónikáját kezdte írni, fehérvári örkanonokként az ország kincseinek, értékes iratainak őrzője volt. Itt jutott hozzá az azóta eltűnt — vagy még elő nem került — régi krónikákhoz, amelyeket forrásként használt.

Kálti Márk 1358. május 15-én kezdte krónikáját, amelynek a szövegét az 1370-es években másolták — többek között — a ma *Képes Krónikának* nevezett kódexbe I. (Nagy) Lajos uralkodása idején.

Az Anonymus előtti krónikások számos hagyományt lejegyeztek, s ezeket őrizte meg nekünk Kálti Márk krónikája. Ilyen például a Lehel-monda, amely a magyarok augsburgi kalandozásának történetét örökítette meg.

„Elfogták ezen a helyeken Lehelt és Bulcsut, a jeles kapitányokat, s a császár színe elé vezették őket. Megkérdezte a császár, miért olyan kegyetlenek a keresztényekhez. Felelték: »Mi a magasságbeli Isten bosszúja vagyunk, ő küldött minket rátok ostorul: ha abbahagyjuk üldözéseket, akkor elfogtok és megöltök bennünket.« Mondotta a császár: »Válasszatok magatoknak olyan halált, amelyet akartok.« Szólott erre Lehel: »Adjátok ide kürtömet! Hadd fújjam meg előbb, aztán felelek.« Odaadták kürtjét, s amikor nekikészült a kürtfúvásnak, a csá-



Feltehetően Kálti Márk, a krónikaíró
(*Képes Krónika*)

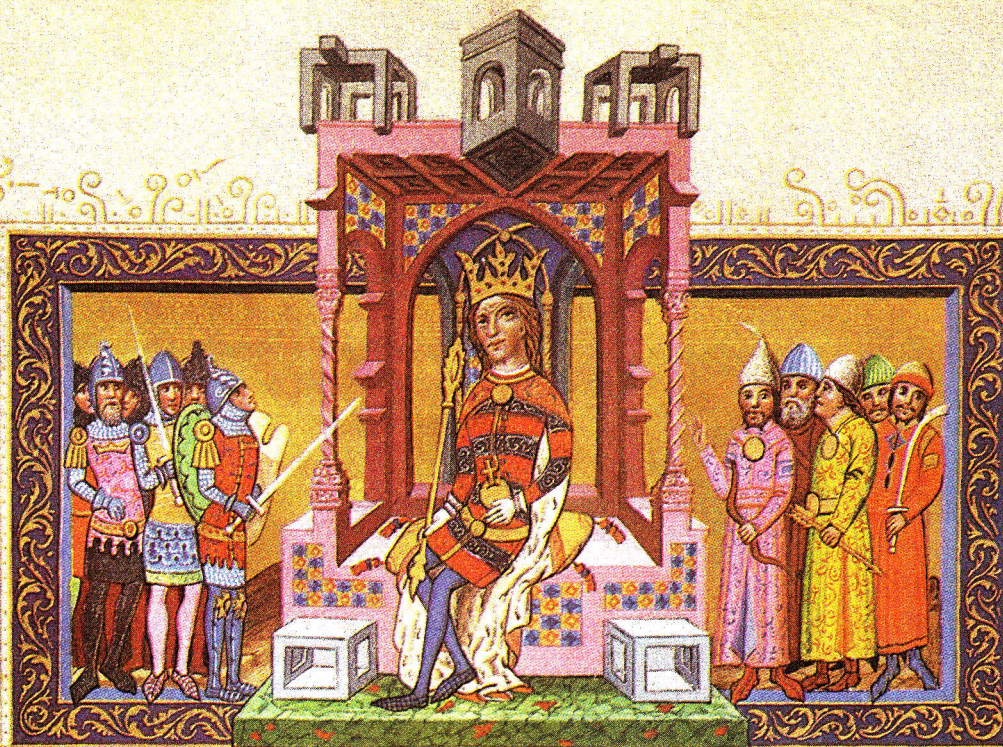
szár közelébe lépett, s oly erővel vágta homlokán a császárt, hogy — mondják — a kürt eltörött, a császár pedig belehalt ebbe az egyetlen ütésbe; mondotta neki Lehel: »Elöttem jársz és szolgám leszel a másvilágon!« Azt hiszik ugyanis a szittyák, hogy akiket életükben megöltek, a másvilágon nekik szolgálnak.” (Geréb László fordítása.)

Az udvari krónika az Árpád-házi királyok és Károly Róbert korának igen fontos kordokumentuma. A honfoglalás kori és kalandozás kori történeteken kívül a XI. századi trónviszályok története, a német és kun támadók elleni küzdelem története is olvasható benne. Ebben található a Károly Róbert elleni merényletről, Zách Feliciánról szóló történet is. A *Képes Krónika* gazdag történeteiből sokat merített Vörösmarty Mihály és Arany János. A krónikát gazdagon díszítették miniaturákkal. A fegyverzetek, csatajelenetek mellett címerek ábrázolása is fellelhető itt. Érdekessége, hogy az egyes jelenetek hátteréül már természetábrázolást is alkalmaztak az ismeretlen rajzolók.



Lehel fejbe sújtja kürtjével Konrád császárt
(*Képes Krónika*)

A *Képes Krónika* címlapja ▷

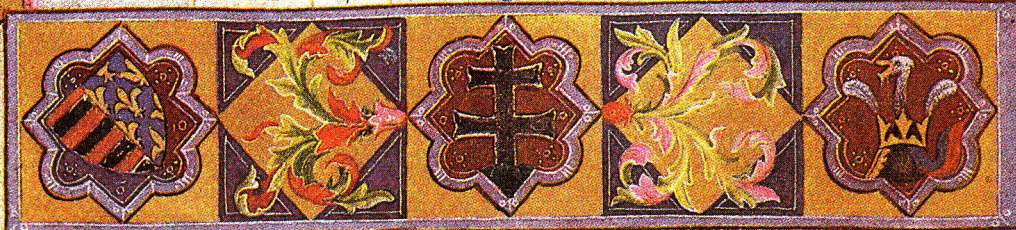


Anno dñi
m. ccc. l.
Quinq-
gesimo oc-
tauo. fia-
tercia ista
octauas
alce lionis
eiusde do-

mini. Incepta ē ista Cronica de
gestis hungarorum. antiquis et
nouissimis. ortu et progressu vic-
toria eorumdem et audacia. collē-
ex diuisis Cronicis ueteribz. eoru-
dem ueritates ascribendo. et falsita-
tem omnino refutando. Inno-
mine domini amē. Incipit plog
in Cronicam hungarorum.

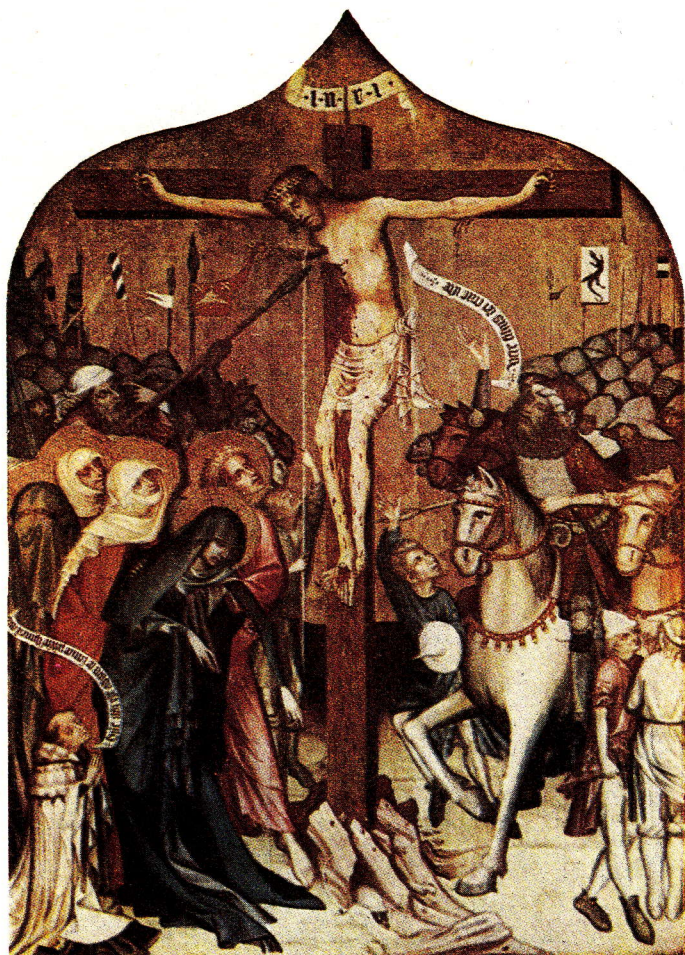
Erme reges regnāt
ait dominus deus
psapientē salomo-
nem pūbioz. viij

Capitulo Glorius dñs insus suis:
in maiestate mirabil. cuius ineffa-
bilis altitudo prudencie. nullis in-
clusa limitibz. nullis terminis d-
prehēsa. recti censura iudicii cele-
stia pter disponit et trena. Et si-
cunitos eius ministros magnificet
et altis decozet honoribz. et celestis ef-
ficiat bñtutinis possessores. illes ta-
menut dignis digna repondat po-
tioribus attollit insignis dignita-
tum et pūiozū uberiori retribu-
tione prosequitur. quōs digniores
agnoscat et commendat ingencioz
excellencia meritorum. Put appar-
luculentissime in excellencia regū
illustrum et uictoriarū exercicio ce-
lebrassimarum preges hungaroz
patratarum. Qui diuino freti et
auctoritatis pūdio gladioz acie
bz ualidissime pfugatis. Castra
subitantes regum et impatozū:



KOLOZSVÁRI TAMÁS

(A XV. század első fele)



Kolozsvári Tamás *Kálvária*, 1427
(Keresztény Múzeum, Esztergom)

Az esztergomi Keresztény Múzeum képtára őrzi a felvidéki — egykor igen jelentős — garamszentbenedeki bencés apátságból származó szárnyasoltár nyolc táblaképét. Az oltárkép latin nyelvű felirata szerint, a képeket Miklós, győri kanonok és a budai királyi kápolna kántora rendelte meg egy Kolozsvári Tamás nevű festőtől. A mester az oltárképet 1427-ben fejezte be.

Bár a felirat alapján a művész kolozsvári származású volt, a képet minden valószínűséggel Budán rendelték meg tőle. A legutóbbi budavári ásatások tanúsága szerint a Zsigmond-kori Budán olyan művészeti műhely létezett, amely a kor európai színvonalán álló külföldi és hazai mesterekkel dicsekedhetett.

Ilyen európai színvonalú művész volt Kolozsvári Tamás is. A bécsi egyetem anyakönyvében 1413-ban szerepel egy Kolozsvári Tamás nevű diák. A művészettörténészek eddig még nem bizonyították a két személy azonosságát, mégsem kizárt, hogy az oltárkép alkotója bécsi iskolázottságú volt. A bécsi egyetemen ez időben tanultak magyar festő és kőfaragó diákok, közöttük több kolozsvári származású is volt. Az biztos, hogy aki a garamszentbenedeki oltárképet festette, ismerte kora francia, német, cseh és osztrák művészeti iskoláinak stílusát. Ez az egyetlen, bizonyosan tőle származó mű is egyedülálló tehetségéről tanúskodik.

Az oltár középképén a Kálvária (Krisztus keresztre feszítése) áll. A kép megfogalmazása a művész kiváló mesterségbeli tudása mellett, lélektani megfigyelőkészségét is bizonyítja. A kereszten függő Krisztus körül a figurák testtartása, arckifejezése a művész pszichikai érzékenységét tükrözi. A kereszts jobb oldalán álló, szakállas lovas figurájában, feltehetően Zsigmond császár arcvonásait örököltette meg a festő. A kép bal oldalán térdeplő alak pedig — a kor szokásának megfelelően — a donátor (adományozó), Miklós kanonok vonásait őrzi.

A szárnyasoltár oldalképei közül kiemelendő a Szent Miklós püspök gabona-csodáját megörökítő jelenet, amelynek háttérében egy folyóparti város képe látható. Egyesek valamely Duna menti városunk: Esztergom, Visegrád vagy Buda korabeli látképét vélik benne felfedezni.

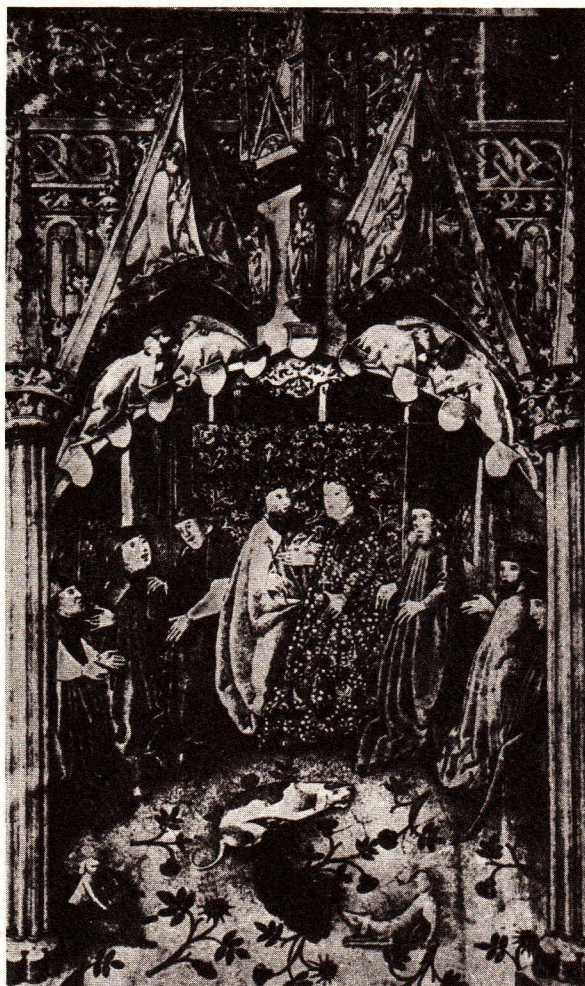
Kolozsvári Tamás *Kálvária* oltárképe a már-már feledésbe merült, magas színvonalú középkori művészetünk egyik legszebb bizonyítéka.

Szent Miklós
a garamszentbenedeki szárnyasoltár részletén, 1427
(Keresztény Múzeum, Esztergom)



BUDAI NAGY ANTAL

(?—1437)



Zsigmond király és udvara,
a király imakönyvének címlapján
XV. század első fele (Nationalbibliothek, Bécs)

A Luxemburg-házból származó Zsigmond magyar és német-római király (a pápa 1433-ban német-római császárrá koronázta) 1414-ben a konstanzi zsinat elé idéztette Husz Jánost, a prágai egyetem rektorát, aki tanításában bírálta a római katolikus egyházat. Követői tagadták a pápa főségét és az emberek testvériségét hirdetve, az egyházi és nemesi kiváltságok ellen fordultak. Magyarországon szegény papok és a prágai egyetemen tanult diákok terjesztették Husz János tanításait, lefordították magyar nyelvre a *Bibliát*. A husziták mozgalmához tömegesen csatlakoztak a nincstelenek: jobbágyok, szegény városi kézművesek és azok az elszegényedett kismanesek, akiket

ugyancsak sújtott a rájuk is kivetett egyházi tized. A pápa Magyarországra küldte inkvizítort, hogy küzdjön a huszita eretnekek nézetei ellen, akik a kereszt helyett a kelyhet választották hitük jelvényének.

Zsigmond császár 1433-ban rossz pénzt veretett, ezért Lépes György erdélyi püspök három évig nem szedte be az egyházi adót, később azonban, visszamenőleg is, jó pénzben követelte.

Az elkeseredett plebejus tömegek 1437 júniusában az erdélyi Bábolna-hegy környékén, Alparéten gyülekeztek. A seregek élén egy Kolozsvár környékéről származó kismanes, Budai Nagy Antal állt. (Kisbirtokos nemesi családja előneve a Kolozsvár melletti Buda helységről származott.) Először tárgyalni akartak a nemesekkel, hogy panaszait orvosolják, de azok küldötteiket megölték. A Csáki László vajda és Lépes Loránd alvajda vezette nemesi seregek ezután rátörtek a felkelők hadára, ám 1437. június végén Désnél vereséget szenvedtek.

A Budai Nagy Antal seregében harcoló román parasztok vezetője Virágosberek Mihály kapitány volt. A magyar és a román felkelők győzelme után a nemesek Kolozsmonostornál kénytelenek voltak egyezséget kötni. Ez volt az első eset, amikor a nemesek egyenrangú félként tárgyaltak a parasztokkal. Az egyezségben a parasztság adóterheit mérséklendő, eltörölték a kilencedet. A felkelésben részt vevőknek közkegyelmet hirdettek, s évenkénti parasztgyűlés összehívását is engedélyezték. Az első kolozsmonostori egyezmény jelentősége, hogy egységes önálló rendként ismerte el a parasztságot.

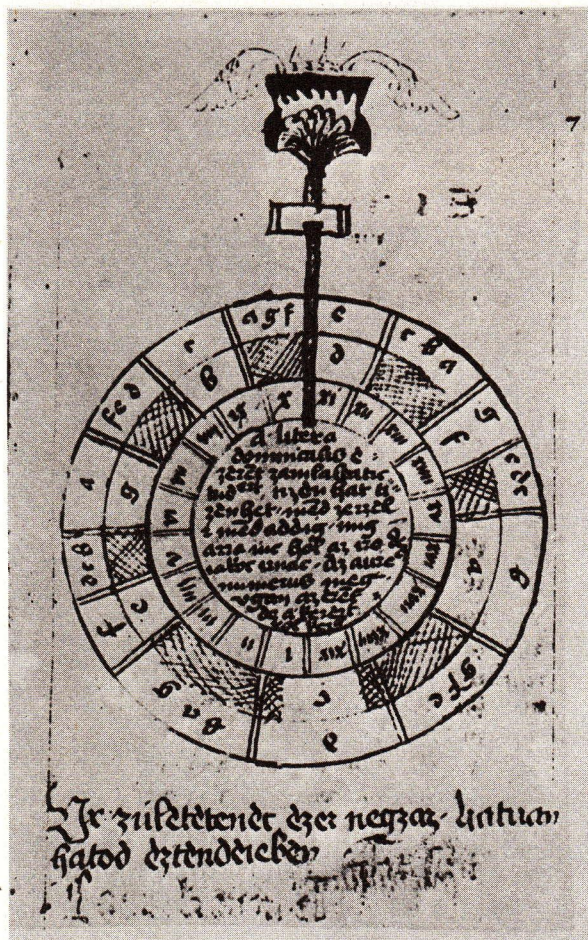
Ám a klérus és a főnemesség korántsem gondolta komolyan az egyezség megtartását. Igyekeztek a felkelőktől elválasztani a kismanesi elemeket — ezt tizedmentességük elismerésével sikerült is elérniük. Az újabb összeütközés során a szeptember végi apáti csatában azonban a nemesek ismét vereséget szenvedtek.

A felkelők újabb egyezség megkötésére kényszerültek, de ez már erejük gyengülését jelezte. Kolozsvár a felkelők kezén volt. Budai Nagy Antal szigorral igyekezett úrrá lenni a parasztseregek belső bomlásán is. A nemesek újabb támadásakor, 1437 decemberében, a Kolozsmonostor melletti csatában Budai Nagy Antal életét vesztette.

A felkelők Kolozsvárra vonultak vissza. A város ostroma 1438 januárjáig tartott. Hiába védtek a fallal



Suky Benedek kelyhe, 1437—1439 (Főszékesegyházi Kincstár, Esztergom)



megerősített várost, a túlerővel szemben a parasztok alulmaradtak. Kolozsvárt megfosztották szabad királyi városi kiváltságaitól. (Később Hunyadi János helyezte vissza jogaiba a várost.)

Az erdélyi parasztfelkelés az első tartományi méretű megmozdulás volt, amelyben összefogtak a magyar és a román parasztok, a városi szegények. A felkelők követelései — a parasztság rendi elismerése — megegyeztek a huszitizmus radikális, táborita irányzatának követeléseivel.

Naptárkerék a huszita Bibliából, 1420—1430
(Másolata a Müncheni Kódeksben, Bajor Állami Levéltár)

A kolozsvári városfal — napjainkban



HUNYADI JÁNOS

(1409—1456)

Családja a havasalföldi román fejedelemségből származott. Apja Zsigmond király udvari vitéze, szolgálata jutalmául az erdélyi (Vajda) Hunyad-várat kapta birtokul. Innen származik utódai vezetékeve.

A Hunyadi-család nem tartozott a magyar nemesség legelőkelőbbjei közé. Hunyadi János fiatalon kezdte a katonai pályát, először apród, majd csapattiszt volt, később ő lett a zsoldoscsapat parancsnoka. 1430-tól Zsigmond királyt szolgálta. Vele járta a világot: Milánótól Bázelig sok helyen megfordult és tanult, megismerte az olasz, a huszita, a török harcmódot. 1439-től hét évig szörényi bán, 1441-től erdélyi vajda és temesi ispán is volt. Élete a török elleni harcban és az arra való felkészülésben telt. Győztes harcai jutalmaként I. Ulászló királytól (1440—1444) is hatalmas birtokokat kapott, birtokai révén a leggazdagabb bárók közé emelkedett. Déva, Szabadka, Halas, Csongrád, Debrecen, Tokaj, Szatmár, Munkács, Nagybánya környékén elterülő, olykor fél megyényi, birtokainak jövedelmét — a főurak közül egyedül ő — hadserege korszerűsítésére fordította. Szilágyi Erzsébettel kötött házassága révén a Délvidéken is széles körű kapcsolatokhoz jutott.

Az 1440-es években az oszmán birodalom terjeszkedése erősödött. Hunyadi János — mint erdélyi vajda — könnyítéseket eszközölt ki Kolozsvár számára a királytól. Ez vezetett később a város jogainak visszaadásához. Hunyadi a török elleni harcban a városi polgárság támogatására is számított. Hunyadi a törököket a Balkánról, vagyis Európából akarta kiszorítani. Addig elért katonai sikerei egy támadó hadjárat indítására ösztönözték őt. Ekkor valósult meg első ízben a balkáni népek és a magyarok törökellenes összefogása. Az 1443 őszen megindított „hosszú hadjárat” — bár Hunyadi többször győzelmet aratott a törökök felett — végső célját nem érte el. A következő évben a pápa által szervezett kereszteshadjáratban vett részt Hunyadi vezetésével a magyar sereg, de Várnánál súlyos vereséget szenvedtek. A csatában elesett a király, I. Ulászló is.

1446-ban a pesti országgyűlésen kormányzóvá választották Hunyadi Jánost, s némi korlátozással ugyan, de királyi hatalommal ruházták fel. 1448-ban újabb támadást indított Hunyadi a török ellen, de a rigómezei csatában vereséget szenvedett. Az ezt követő években a törökök helyzete megszilárdult a Balkánon.

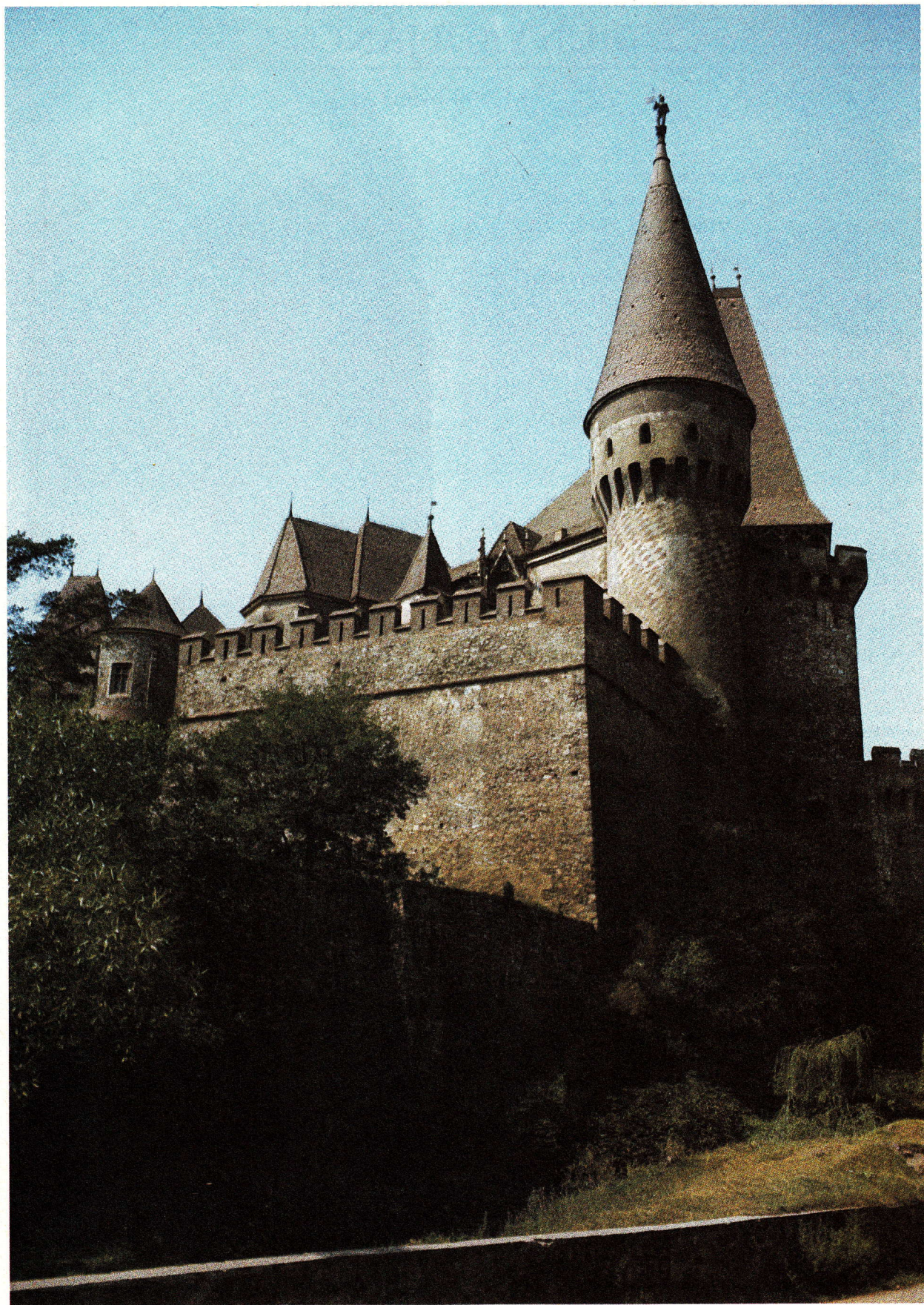


Páncélos katona a garamszentbenedeki úrkoporsón, XV. század
(Keresztény Múzeum, Esztergom)

1456-ban a törökök Nándorfehérvár (ma: Belgrád) leigázását tervezték, hogy Magyarország ellen indulhassanak. Hunyadi legnagyobb jelentőségű csatáját Nándorfehérváron vívta, 1456-ban. Száz-ezer török állt szemben az ötezer védővel.

„A (török) császár a várost ostromolván, a falat az ágyúkkal részint megrendíté, részint egészen le is dönténé . . . A városbeliek erősen védték magukat . . . védőgátat emelvén a lerombolt fal helyére . . . Semmire sem mehettek azonban, mint-hogy az ágyúkból lőtt kőgolyók mindazt, amit összehordtak, szétszórták, összezüzták, és a falat ledöntötték” — írta egy török író.

A vár — amelyet Szilágyi Mihály védett — a Duna és a Száva összefolyásánál feküdt, a szárazföld felől csak egy irányból lehetett ostromolni. A törökök az ostromgyűrű bezárultakor hajózárral vették körül Nándorfehérvárt. Így Hunyadinak a felmentő seregekkel először a török hajózárat kellett átvágnia ahhoz, hogy bejuthasson a várba. Az áttörés sikerült, de a döntő csatára csak egy hét múlva került sor. Huszonnégyezer török vesztette életét Nándorfehérvár ostrománál, hasonló méretű volt a keresztények vesztesége is. A győzelem hírére egész Európa



Vajdahunyad vára, XV. század

fellélegzett, s a nándorfehérvári csata emlékére harangoznak minden délben.

Hunyadi János csak három héttel élte túl a nagy diadalt: a pestisjárvány áldozata lett.

„Országunk bátyja, pogány seregek veszedelme,
Itt pihen ő valahol, János, a hősi vezér.

Nándor előtt szétszórta a vad hordát s leigázta

Még a halált is! Ezért élve az égbe jutott!

Sok hős trónol díszben a szent Kapitoliumon fönt,

Ámde az égbe csak ő, Ő lebegett egyedül!

(Janus Pannonius: *Hunyadi János sírírata.*)

Siratták Hunyadi Jánost Erdélyen és Magyarországon kívül az egész Balkánon. Sajátjuknak tekintették a szlávok, a bolgárok, a makedónok, a románok, a szerbek. Ugrin vagy Szibinyanin Janko, Jankul, Joanika: nevét mindegyik nép történelme megőrizte.



Hunyadi János a *Thuroczy-krónikában*
(Brünni kiadás, 1488)



A nagy győzelem színhelye, Nándorfehérvár (XVI. századi metszet)

VITÉZ JÁNOS

(1408 körül—1472)



Vitéz János sírköve (Esztergom, Bazilika)

LUX PANNONIAE, Pannónia fénye, olvashatjuk Vitéz János képe körül a feliratot. Még a reneszánsz korban is szokatlanul ragyogó pályát futott be ez a középnemesi származású pap-diplomata.

Tisztségeit még felsorolni is sok: királyi jegyző, kancellári főjegyző, zágrábi örkanonok, váradi prépost, majd püspök, 45 évesen titkos kancellár, 1465-től haláláig esztergomi érsek volt.

Horvátországban, Szlavóniában született. Tanulmányait Zágrábban, majd Bécsben folytatta. Távoli rokona volt Szilágyi Erzsébetnek, az ő révén került kapcsolatba a Hunyadiakkal. Egyházi és udvari pályafutását még Zsigmond király idejében kezdte meg.

Sorsa elválaszthatatlan a Hunyadi családtól.

Nagyvárad püspökké Hunyadi János nevezte ki

1445-ben. A törökellenes harcnak ugyanolyan odaadó híve volt, mint Hunyadi János. Hunyadi kardjával, Vitéz János pedig páratlan humanista műveltségével, szónoki diplomáciai tehetségével szolgálta a közös ügyet.

A kisebbik Hunyadi fiúnak, Mátyásnak, egy ideig ő volt nevelője — Hunyadi János végrendeletében, 1456-ban rábízta mindkét fiát. Mátyás királlyá választásának is egyik cselekvő részese volt. Mátyás uralkodásának kezdetén Vitéz János lett a politikai élet egyik irányítója. Mint humanista író és gazdag mecénás sokat tett a reneszánsz kori műveltség elterjedéséért.

Irodalmi munkásságát latin nyelvű levelei őrzik, de fennmaradtak politikai beszédei is, amelyek közül a legismertebb az 1455. március 25-én, a német-újhelyi kongresszuson III. Frigyes császár előtt elmondott beszéde.

Ahol megfordult, maradandót hozott létre: előbb Várads, később Esztergom vált általa humanista központtá. Mindkét helyen könyvtárat alapított, amelynek híre az országhatárokon túlra is eljutott.

„A várban tágas ebédlőtermet emelt, az ebédlőterem előtt pedig vörös márványból fenséges, emeletes folyosót építtetett . . . Továbbá csináltatott meleg vizű és hideg fürdőket, meg kettős kertet, melyet tornácokkal ékesített, felül pedig folyosóval koronázott.” (Bonfini: *Rerum Hungaricum Decades* — A magyar történelem tíz könyve.)

Pozsonyban — úgyszólván a maga pénzén — alapított egyetemet, 1467-ben.

Szívvél-lélekkel támogatta Mátyás politikáját, 1470-ben azonban ellene fordult. Míg Mátyás a cseh koronát akarta megszerezni mindenáron, addig Vitéz János a török elleni harcot tartotta a legfontosabbnak. Az idős érsek unokaöccsével, Janus Pannoniusszal és másokkal együtt összeesküvést szervezett a király ellen, 1471-ben. A lengyel király fiát, Kázmért akarták a magyar trónra ültetni. Mátyásnak tudomására jutott az összeesküvés. A résztvevőket kivégeztette, Vitéz Jánosnak látszólag megbocsátott: 1472 áprilisában kiengedték a visegrádi börtönből, de élete végéig őrizetben tartották, birtokait a király lefoglaltatta.

Testben, lélekben megtörve 1472-ben meghalt. Esztergomban temették el; a Bazilika kriptájában nyugszik.

TRIBACHI MARTINENSIS AD R^m

ARCHIEPISCOPVM STIGONIENSE

POEMAN EPOLVS PASTORES



Nuda pecoris dux poemam val
 litur unde triuigra uir
 unde tibi his campis quos
 depopulantur ab hominibus
 p arte lupi tanta licuit captare quietem
 Rura urbesq ardent hic tu securus i umbra
 Rura urbes florere facis latus omne resultat
 p lactibus ipse leui p doctus barudine silual
 Et montana trabis resonare cacumina tecus
 tu muniam felix pecus o pecor q magister
 c in datur in media mundi cessare ruina
 Et tutos paucis greges et flumine pastos
 Mergere et ad mulctram ia sero i uespē duetos



Vitéz János portréja a Tribachus eklogáit tartalmazó kódexben



A négy erény a Vitéz János stúdiójának nevezett teremben,
XV. század (Esztergomi vár)



MÁTYÁS KIRÁLY

(1458—1490)

Hunyadi János halálát követően fellángolt a hatalmi harc a különböző főúri csoportok között, s megerősödtek a Hunyadiakkal szemben álló főurak. Tanácsukra a király, V. László, az idősebb Hunyadi fiút, Lászlót kivégeztette, a 14 éves Mátyást fogolyként Prágába vitette.

Hunyadi Mátyás 1443. február 23-án született Kolozsvárott. Nevelője, anyjának, Szilágyi Erzsébetnek távoli rokona, Vitéz János váradi püspök volt. A kiváló képességű ifjú így a legmagasabb színvonalú képzésben részesült. Apja mellett a török elleni harcokban megismerkedett a hadviselés tudományával, de apja halála után a főurak egymás elleni cselszövéseivel, hatalmi vetélkedéseivel is.

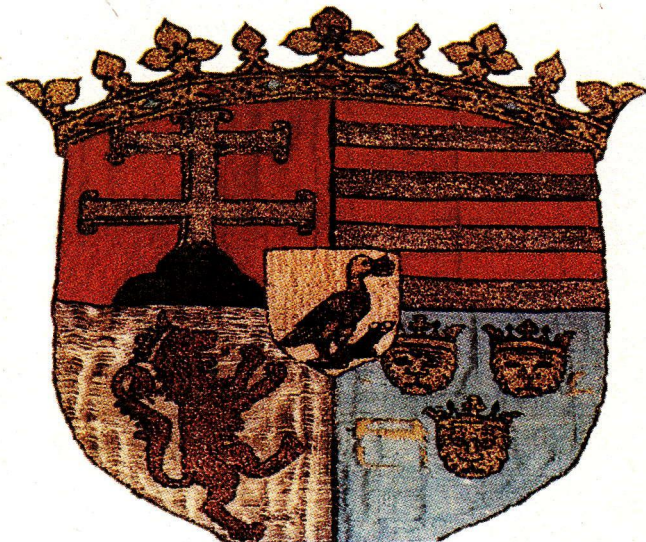
V. László király váratlanul bekövetkezett halála után a magyar rendek 1458. január 24-én, Budán a 15 éves Mátyást királlyá választották, abban a reményben, hogy kezükben tarthatják az ifjút.

Az országgyűlés Mátyás nagybátyját, Szilágyi Mihályt nevezte ki a fiatal király mellé kormányzónak, de Mátyásról már ifjan kitűnt, hogy önálló uralkodó, hamarosan lemondatta őt. Úrrá lett az ellene irányuló főúri összekövésen, megegyezett a cseh kormányzóval, Podjebrád Györggyel és feleségül vette lányát, Katalint.

Mátyás sikeres védelmi harcokat folytatott a török ellen a Délvidéken. 1463 karácsonyán bevette Jajca várát — így Bosznia jó részét visszafoglalta a töröktől. A későbbiekben megelégedett az aktív védelemmel. Külpolitikáját, a hódító hadjáratok sikereit belpolitikája szolgálatába állította.

A felemelt adók megteremtették anyagi alapját egy állandó zsoldosereg felállításának. Mátyás király félelmetes „fekete” seregének magját Giskra cseh rablólovag szétvert hadai szolgáltatták. A gyalogságból, tüzéségből, nehézpáncélatú lovasokból és könnyűlovas huszárságból álló sereg harcmodorában, összehangoltságában rejtett a török feletti győzelmeinek és Bécs meghódításának titka is.

1464-ben — visszaszerezve a szent koronát Habsburg Frigyesztől — a magyar hagyományokhoz híven királlyá koronáztatta magát. Többek között a pécsi püspök, Janus Pannonius közreműködésével új adórendszer bevezetését rendelte el. Udvarába humanista tudósokat hívott, és Budát csakhamar kulturális központtá emelte, udvarába gyűjtötte a kor jelentős művészeit, tudósait. Híres könyvtárát e korban csak



Mátyás király trónkárpitja
(Magyar Nemzeti Múzeum)

a vatikáni könyvtár multa felül! Erőskező, korlátokat nem ismerő belpolitikájával, centralizációra való törekvésével maga ellen fordította még a hozzá hű főurak egy csoportját is, de Mátyás fölébük kerekedett.

Első feleségének, Podjebrád Katalinnak korai halála után, 1476. szeptember 5-én feleségül vette Beatrixot, a nápolyi Aragóniai Ferdinánd lányát. Beatrix igen művelt, okos asszony volt. Házasságukból nem született örökös, és Mátyás nem tudta egy bécsi polgárlánytól született fiát, Corvin Jánost utódjául elismertetni. 1490-ben úgy halt meg váratlanul, hogy nem volt, ki művét folytatni tudta volna. „Szelídebbé tette az ősmagyar szokásokat, megtörte a magyarok szertelen büszkeségét. Attila óta ő volt az első, aki a keménynyakú magyarokat engedelmes szolgálatra tudta kényszeríteni” — ilyennek látta Mátyást az udvarában élő itáliai humanista, Antonio Bonfini.



Beatrix és Mátyás portréja (Szépművészeti Múzeum)



A királyi pár pecsétje és aláírása



Kályhacsempe a király arcképével a Budavári Palotából
(Budapesti Történeti Múzeum)



Hieronymus Corvina címlapja, 1488
(Országos Széchényi Könyvtár)

JANUS PANNONIUS

(1434—1472)



Állítólagos portréja. Részlet Andrea Mantegna: *Szent Kristóf mártíromsága* című freskójáról, 1455 (Padova, Capella Ovetari)

A köznemesi családból származó Csezmicei János 1434. augusztus 29-én született Szlavóniában. Apját korán elvesztette, így neveltetését anyai nagybátyja, Vitéz János, a kiváló humanista főpap vállalta magára. A tehetséges fiút 13 éves korában Itáliába küldték tanulni. Először Ferrarába ment, ahol nyolc évet töltött. Itt ismerkedett meg a klasszikus költészettel, s csakhamar maga is verselni kezdett. A kor szellemének megfelelően főként latin nyelvű epigram-

mákat írt. 1454-ben átköltözött Padovába, ahol az egyetemen egyházi és római jogot hallgatott.

Ekkoriban örököltette meg arcmását — több más padovai ifjú társaságában — az alig 17 esztendőös festő, Andrea Mantegna, a padovai Capella Ovetari-ban (Ovetari-kápolna) festett Szent Kristóf mártíromságát ábrázoló freskósorozatán. Giorgio Vasari, a reneszánsz festőkről írott munkájában említést tesz erről az arcképről és a kissé különc viselkedésű „magyar püspökről” — bár akkor Janus Pannonius még csak a váradi kanonoki javadalmakkal rendelkezett. Gyakran megfordult Velencében és szoros kapcsolatban állt az ottani irodalmi körökkel.

Janus Pannonius 1458-ban szerezte meg a doktorátust. Hazatérése után — ismét csak Vitéz János pártfogásával — a fiatal Mátyás király kancelláriájába került. A kiváló felkészültségű, széles látókörű, művelt fiatalember Mátyás első felesége, Podjebrád Katalin alkancellárja lett, majd a király pécsi püspökké nevezte ki. Mátyás mesterének tekintette a fiatalembert.

Janus Pannonius hívására jöttek Mátyás udvarába a korszak kiváló humanistái, többek között Galeotto Marzio, és a csillagász Regiomontanus Johannes Müller is.

Janus Pannonius költészete az 1460-as években teljesedett ki. Humanista szokás szerint versei az emberi érzelmekről, a táj szépségéről, a haza szeretetéről szóltak. Verseiben Mátyás királyt is dicsőítette elért sikereiért. 1465-ben a király követeként járt utoljára Itáliában.

Egészsége megromlott, súlyos tüdőbajjal küszködött, és Mátyás kegye is elfordult tőle, mert 1471-ben csatlakozott a király ellen forduló főurak összekövéséhez. A királyi harag elől menekülni kényserült.

A horvátországi Medve várában halt meg, 1472-ben.

Költeményeit csakhamar díszes kéziratossá és nyomtatott kötetekben terjesztették.

„Eddig Itália földjén termettek csak a könyvek
S most Pannónia is küldi a szép dalokat.

Sokra becsülnek már, a hazám is büszke lehet rá,
Szellemem egyre dicsőbb s általa híres e föld!”

(*Pannónia dicsérete* — Berczeli Anzelm Károly fordítása.)

Janus Pannonius költeményeinek reneszánsz díszítésű,
nyomtatott kiadása a XV. századból

IANI PANNONII
OPUSCULORUM
PARS ALTERA,

in qua exhibentur.

*Pauca quaedam e Plutarcho et Demosthene in
Latinum eodem interprete translata; nec non
orationes ejus et epistolae quae reperiri po-
tuerunt omnes; quibus Appendicis loco
subjunguntur auctoris vitae a variis
confignatae, una cum dedicati-
bus, praefationibus, testimoniis
et elogiis doctorum de Iano Pan-
nonio virorum; ac denique
varietates lectionum e ma-
nu scripto libro et di-
versis editionibus ex-
cerptae.*

*TRAIECTI AD RHENUM,
Apud BARTHOL. WILD, Bibliop.
M. DCC. LXXXIV.*

A pécsi vár Barbakánja a XV. századból.
Előtte Janus Pannonius XX. századi szobrával
(Borsos Miklós alkotása)



KINIZSI PÁL

(?—1494)



A Kinizsi család címere a Festetics-kódexben

Mátyás király legendás katonája — a néphagyomány szerint — egy molnár fiaként jutott az országbírói székig.

„A Kinizsi Pál egy parasztember fia vala, és malomból jöve ki szolgálatra. Szolgálata pedig először a Magyar Balázsnak hadnagysága alatt.

Szép Herkules termetű ember vala, jó eszű és felette nagy erejű. A malomban egyedől felemelte a malomkövet. Egy egész hordó bort felemelt, jeles hammarfutó vala.”

(Heltai Gáspár: *Chronica a Magyaroknak dolgairól*. 1575.)

Győztes csatáiért 1472-ben megkapta Nagyvázsony várát. 1476-tól a déli végeken harcolt, ő lett az ország déli részének főkapitánya. Temesvárról indította támadásait a török ellen. A legnagyobb győzelmet Kenyérmezőn érte el, 1479-ben. Az igen erős — 35—40 ezer fős — török sereg váratlanul tört be Erdélybe. Kinizsi Pál temesi ispán és Báthory István országbíró mégis győzelmet arattak. A korabeli feljegyzések szerint a magyarok 8000, a törökök pedig 30 000 halottat hagytak a csatatéren.

„Kinizsi Pál mindkét felől fegyvert kötött vala fel és mint egy oroszlán oly fene vala az viadalban. Valamelyfelé fordul vala, mind levágja az törököket, és rakva vala mind a két keze vérrel. És erős kiáltással bátorítja vala az hadakozókat és nódítja vala őket a viadalra . . .” A győzelmet aztán nagy mulatság követte: „És mikoron minden vitéz ott toborzót járna, inték az vitézek Kinizsi Pált is hogy ő is megmutatná az ő diadalmos vigasságát. Felszekellék ez okáért, és ott a hátára tevé a két kezét és fogaival felharapá a földről egy nagy töröknek holttestét és azt szájában hordozván sokkáig táncola véle az hősek között, melyet erőssen csodálják vala mind az hősek mondván: »Herkulesnek is elég gondja volna ezt művelni.«”

Mátyás király 1483-ban — a világhódító II. Mohamed halála után — öt évre fegyverszünetet kötött a törökkel. Ezt később, a lejárat előtt két évvel meghosszabbították. Kinizsi Pál a békét a várak megerősítésére használta fel.

Korábbi feljebbvalójának, Magyar Balázsnak leányát, Benignát vette feleségül.

Mátyás király halála után Kinizsi Pál — már mint Alsó-Magyarország főkapitánya — a déli végek legveszélyeztetettebb pontjain harcol a törökök ellen. 1491-ben Nándorfehérvárt, Szabácsot és Jajcát védi meg az újra és újra támadó oszmán hadaktól. Mátyás politikai örökségével ő is szembefordul. Nem támogatja Corvin János trónigényét, pedig — a többi főemberrel együtt — ő is esküt tett erre a királynak.

II. Ulászló Kinizsi Pál támogatását azzal honorálja, hogy 1494-ben országbíróvá nevezi ki. A „fekete” sereg egyik leghíresebb hadvezére részt vállal annak felosztatásában, sőt a lezüllött sereg egy részének szétverésére is vállalkozik. 1494. november 29-én, amikor 14 000 ember élén Szerbiába és Bulgáriába nyomult a török ellen, egy hadjárat során meghalt.

A nagyvázsonyi pálos kolostorba temették el a „verhetetlent”, sírkövének töredéke a nagyvázsonyi vármúzeumban található.



A nagyvázsonyi Kinizsi-vár, XV. század

Kinizsi Pál páncélinge (Magyar Nemzeti Múzeum)



Kinizsi Pálné Magyar Benigna számára készült ún. Festetics-kódex, XV. század



HESS ANDRÁS

(XV. század)

Budán, 1473 pünkösdjén, alig egy évvel a helyi nyomda megindulása után látott napvilágot az első magyar nyomtatott könyv. E könyv, a *Chronica Hungarorum* (Magyarok Krónikája) megszületése Hess András nevéhez fűződik. A későbbi történetírók *Budai Krónika* néven említik a könyvet, amelynek az alapjául szolgáló kézirat elveszett. A szöveg azonban sok hasonlóságot mutat Thuroczy János krónikájával, amelyet 1488-ban nyomtattak ki külföldön, Brünmben és Augsburgban. Mindkét krónika Mátyás koráig beszéli el a magyarok történetét.

Hess András egy Róma környéki kolostor nyomdájában dolgozott, innen hívta Karai László budai prépost, alkancellár Mátyás király udvarába. Valószínűleg német származású volt és Itáliában tanulta a nyomdász mesterséget. Hess 1472 húsvétján kezdett hozzá a nyomdai berendezések beszerzéséhez és felszereléséhez. Itáliából csak a matricákat és az öntőszerszámokat hozta magával, a papír — a vízjelek tanúsága szerint — hazai termék volt. A *Chronica Hungarorum* nyomdai munkálatai öt hónapig tartottak, és a könyv az akkori idők legmodernebb nyomdai eljárásával készült. Antiqua betűtípussal nyomtatták — feltehető, hogy Hess Rómából ezt a betűtípust hozta magával — az itáliai nyomdák többségében is ezzel a betűtípussal dolgoztak. (Alig 30 évvel korábban Gutenberg, a könyvnyomtatás feltalálója még a gót betűtípust használta!)

A *Chronica Hungarorum*nak, mint a legtöbb ősnymtatványnak nincs címlapja. Az első oldala üres, az előszó a 3. oldalra került, s a szöveg a 4. oldalon kezdődik. Jelenleg 9 példányáról tudunk, ebből egyet — amely mindvégig Magyarországon maradt — az Egyetemi Könyvtár őríz.

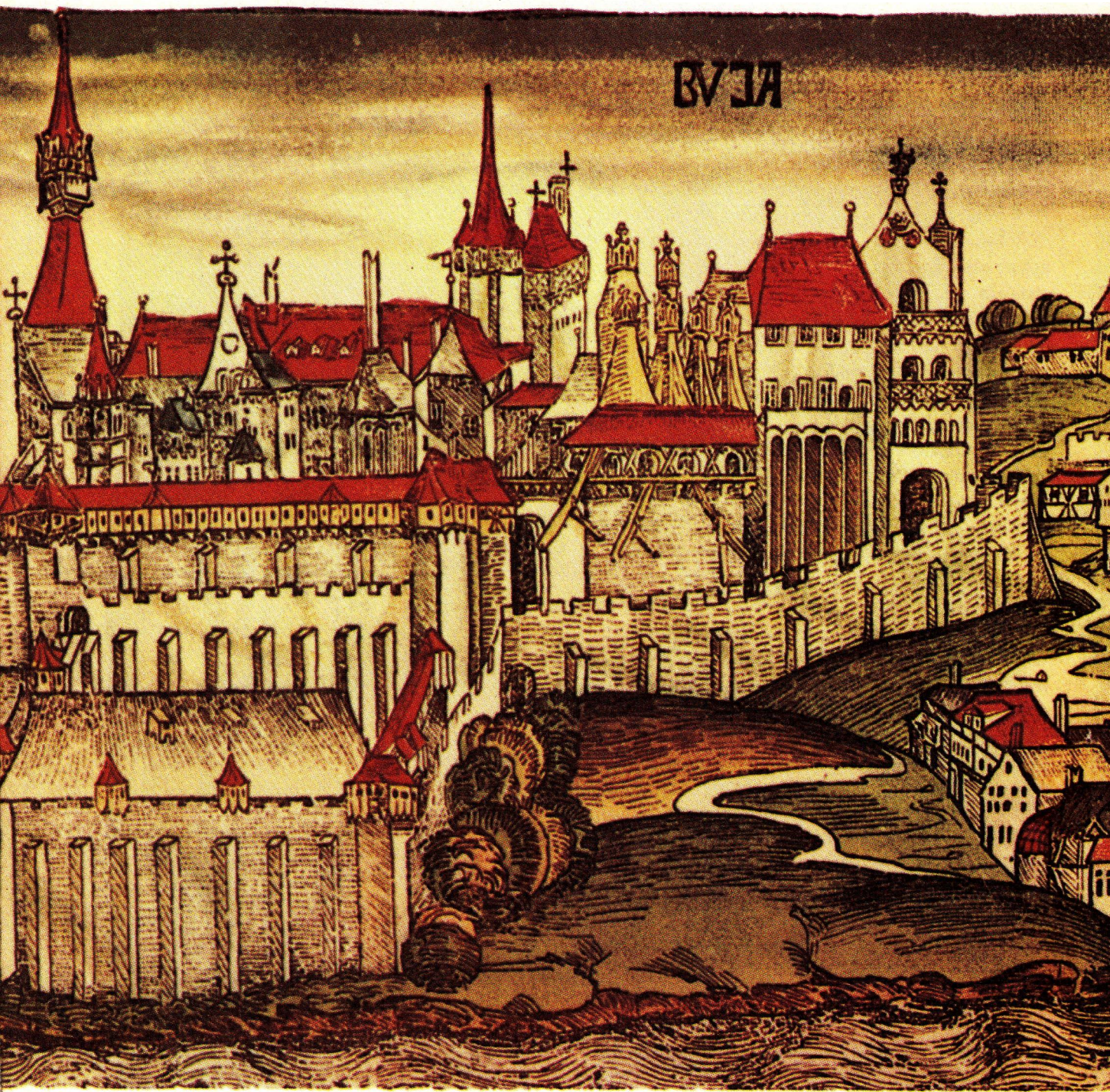
Hess András nyomdája minden valószínűség szerint az akkori domonkos kolostorban működött (a mai Hilton Szálló helyén állt), és a műhelyből még egy könyv értékű dokumentum került ki: egy könyvfüzet, amely két művet tartalmaz: Basilius és Xenophón egy-egy munkáját. Hess feltehetően 1477 körül távozott Budáról — ismeretlen okból. Többé nem hallani róla, nyomdát nem nyitott sem itthon, sem külföldön.

Mátyás király udvarának humanista szellemét jól példázza, hogy Itália és Németalföld, a nagyobb kulturális hagyományokra visszatekintő országok mellett Budán, viszonylag korán, királyi nyomda

létesült, ahol már nem csak a kódexeket imitáló nyomtatványok készültek, hanem olyan kiadványok is, melyek modern értelemben is könyvnek tekinthetők.

Az egykori domonkos-kolostor tornya,
Hess András nyomdájának színhelye





Buda látképe Mátyás király korából (*Schedel Krónika*)



Ad uenerandum dñm Ladislaū prepositū ecclesie
buden: pñonotariū apostolicū: necnon uicecace-
lariū serenissimi regis Mathie i cronica hungaroy
Andree prefatio.

Quoniam superiori tempore uenerande dñe in latio uersarer:
uiderēq; quāto emolumento ac decori hoim generi hi uiri
forēt: q; magno pstantes ingēio suā diuinā industriā compmē-
dis libris adhibebant: placuit mihi tam dignū tamq; excellens
studiū mea pro uirili capeffere: ut siquid demū assequi possem:
id non in meam dūtaxat: uerū etiam pluriū mortaliū utilitatē
conuerterē. Vnde cū dei benignitate p uoto meo aliquatisper
profecissem: & ob id rei ad inclitum hungarie regnū tua gratia
accerfatus uenirem: essemq; nō parum ociosus: sulcepi laborem
ingentem diezq; plenū: imprimendi uidelicet cronicū panonie
opus: labore inqua: quē omnibus hungaris gratū atq; iocundū
fore putauī: quādoquidem: ut quisq; natale solum unice diligit:
reliquisq; orbis terrarum partibus longe anteposit: ita & suos:
qualem uitam egerint: quiq; uernaticus scire plurimū exoptat:
ut siqua preclara: memoratūq; digna cōspexerit: imitari debeat.
siqua uero minus feliciter gesta comperit: doctus precauere
possit. Sed cum animaduertarem: & diu mēcum ipse uolūtārē:
cui meam primam in hoc sedulitatē pluribus diebus lucubrātā
dirigerē: te preter domine mi obseruandissime inuenio neminē.
Quippe & tu de me optie meritis es: & sine te susceptus labor
neq; iniri: neq; expleri potuisset. Accipe itaq; hoc munusculum
nostrum iure quodam tue excellentie dedicādū: ut q uidelicet
potissima laboris causa extitisti: ipsius quoq; operis particeps
esse debeas. Et siqua indies maiora excudemus: tuo etiā illustri
nomini dedicanda putabimus.

Incipit prima pars cronicę de origine hūgaroy:
de descenſu de ſcitha in panoniam: de bellis cōtra
diuerſas natiōes habitis: ac de expulſione eorū dē
& rē ſitū in ſcitham.

pollens: pudicus fidelis: & p etate prudēs: cepitq; regere uiuētē
adhuc Iohanne gubernatore. Poſtea cū eſſet in bohemia: obiit
prage anno etatis & coronationis ſue decimo octauo: ſepultuſq;
ibidem in eccleſia cathedrali: Anno domini milleſimoquadrin-
geſeſi moquinquageſimoſeptimo.

De coronatione regis Mathie.

Poſt mortem Ladisla: regis electus eſt in regem hungarie
Mathias ſe. me. filius Illuſtris Iohis de hūny ad ppe. co-
buſtriciē Anno dñi milleſimoquadringēteſimoquinquageſimo
octauo: q; tam exterris ut bohemiſ & polōiſ: q; nōnullis incolis
ſacre corōe ſubiectus ſibi plurimū iſidiātibus ut leo fortiffimūſ:
inuiſtiſſimūſq; reſtitit. Hic etiā cū ualidiſſimo exercitu regnū
bozne ingreſſus caſtrum munitiffimū Iaycza noie e manibus
turcoy glorioſe eripuerit: deinde uictor rediens ad hungariam:
dyadematē ſancti regis Stephāi qđ apud Fridericū romanoy
impatorē habebat: in ciuitate alberegalis potitus eſt. Poſtea
uero collecto ingētē exercitu moldauiam terram: puincia ſacre
corōe ſubiectam ſed p id temporis rebellem ingreſſus eſt. ibiq;
habito acerbiffimo conſlictu triūphū preclarū atq; memorabile
obtinueit. Vnde & uexilla pluria inclyte uictorie ſue ſigna budā
uſq; adduxit. que magna cū celebritate in prochia beatiffime
Marie uirginis eccleſia affixa hodie conſpiciunt. Reliqua autē
preclara ac mēorabilia facinora ſerēſſimi atq; inuiſtiſſimi dñi
noſtri regis: quia tanta ſunt q; breuiter cōprehēdi nequeunt: in
aliud tempus differenda: ac latius proſequenda erunt. Pro quo
dñō noſtro illuſtriſſimo atq; gratioſo optimus maximūſq; deus
etiā atq; etiā rogandus eſt: ut eum in pace tranquilla: aſtute
obſeruatiōe: ſuorum dilectiōe: regni incremento: & diuturna
demū uite incolumitate tenere: ſeruare: & augere dignetur.

ſinita Bude Anno dñi. M. CCCC. LXXIII
in uigilia penthecoſteſ: per Andream Peis

RÁSKAI LEA

(XV—XVI. század)

Árpád-kori történelmünknek nem sok nőalakját őrizte meg az emlékezet. A krónikák szenteket és uralkodókat jegyeztek fel. Ráskai Lea neve azért maradt fenn, mert ő volt az, aki a történeteket és legendákat feljegyezte.

Mátyás király halálát követő években élt a főúri származású apáca a Nyulak Szigetén (ma: Margitsziget) a domonkos rendi apácák zárdájában. Itt volt apáca a XIII. században IV. Béla király lánya, Margit is, akinek puritán, önmegtartóztató, sőt önsanyargató, alázatos élete legendaként maradt fenn a századok során. Az első *Margit-legendát* még latin nyelven írták, közvetlenül halála után, de már a XIV. században lefordították magyarra. Másolatokban maradt fenn a szerénység és egyszerűség példázataként az Árpád-házi királylány csodás élettörténete,

A Margit-legenda magyar nyelvű fordítása
Ráskai Lea másolatában

Esmeeg kezdetnek nemelij chodala
tos dolgok zent margitit azzonrol :-

Vála nemelij jegybelyi cursebet neven
lean. kinek mnytoron az eu ura. el
ment volna meze való vatra. ez lean
keзде kezerehetni az eu jegyefenek zével
menel. es kezdé ez lean budofni es keven
genij myteppen budofó keulemb keule
mb seter helyjeken chat cumaga egije
deul. Talat jme potolbelyi curdeg az
leannak elejben juve. az jegyefenek
zemelijeben. es meg zalla ez leant
es kezdé eu benne lakozni. legottan ez
evdenbgeus lean futameek az eu
attjara. anijara. es egymehben fe
kent atjafijara. es mendenre egjeb
ve valakjeb erhet vála. evessen geu
tri vála euter. Nemnytoron euterel
veri vála euter orchel. Nemnytoron
foggal jaggyattja vála euter. Nemij
toron kedeg keuuel auagij palchaual
veri vála euter. De magja ez zegen
lean meg fogattatet az eu zulentul.
es jegen evessen meg lanchoztatet



Árpád-házi Szent Margit ábrázolása
egy XV. századi fametszeten

akit már nem sokkal halála után szentté akartak avatni. De ez csak századunkban történt meg.

Ráskai Lea — aki jól tudott latinul és kora műveltségének birtokában volt — valószínűleg nemcsak másolta a *Margit-legendát*, de részben át is írta azt. Az ő nevéhez fűződik az 1514—1519 között íródott *Cornides-kódex* is. A kódex értékes nyelvemlékünk; I. része prédikációkat, a II. része a női szentek élettörténetét tartalmazza, magyar nyelven. Még három kódex másolása fűződik nevéhez: *Példák könyve*, *Szent Domonkos élete*, *Horváth-kódex*.

A *Margit-legenda* különböző korokból származó szövegeit az idők folyamán egyre bővítették és színesítették. Ráskai Lea 1510-ben másolta le és dolgozta át a leghíresebb legendákat és a névtelen kódexíró és -másoló apácák sora után elsőként hagyományozta ránk a nevét is.



Az egykori apáca kolostor romjai a Margitszigeten



Hátsó borítón:
Buda látképe Mátyás király korából (Schedel krónika)

Reflektor Kiadó · 1987
A kiadásért felel Patainé Tamás Mária igazgató
86-0164 - Révai Nyomda, Budapest — F. v.: Horváth Józsefné dr.
Főszerkesztő: Vagyóczkyné Kékes Viktória
Szerkesztette: Nagy Mézes Rita
Képszerkesztő: Szilágyi Eta
Műszaki vezető: Sebestyén Gyula
Műszaki szerkesztő: Sáfrány Annamária
ISBN 963 209 007 1



I. (NAGY) LAJOS
KÁLTI MÁRK ÉS A KÉPES KRÓNIKA
KOLOZSVÁRI TAMÁS
BUDAI NAGY ANTAL
HUNYADI JÁNOS
VITÉZ JÁNOS
MÁTYÁS KIRÁLY
JANUS PANNONIUS
KINIZSI PÁL
HESS ANDRÁS
RÁSKAI LEA